

Список населених пунктів (Чернігівська обл.)

1. Вересоч, Куликівський; 2. Веселий, Куликівський; 3. Гірськ, Щорський; 4. Горбове, Куликівський; 5. Дрімайлівка, Куликівський; 6. Довгалівка, Талалаївський; 7. Жадове, Семенівський; 8. Петрівка, Щорський; 9. Сибереж, Ріпкинський; 10. Хомине, Ніжинський.

Чорна О.О. (Київ, Україна)

**Лексика іншомовного походження в мові дипломатії
(на матеріалі української та чеської мов)**

У статті розглянуто лексику іншомовного походження та особливості її використання в мові дипломатії на прикладі української та чеської мов; проаналізовано іншомовні одиниці в українській та чеській мовах, які виступають певними лексичними стандартами мови дипломатії.

Ключові слова: мова дипломатії, дипломатична лексика, лексика іншомовного походження.

В статье рассмотрена лексика иноязычного происхождения и особенности ее использования в языке дипломатии на примере украинского и чешского языков; проанализировано иноязычные единицы в украинском и чешском языках, которые выступают определенными лексическими стандартами языка дипломатии.

Ключевые слова: язык дипломатии, дипломатическая лексика, лексика иноязычного происхождения.

The article deals the loan-words and the peculiarities of their usage in the language of diplomacy based on Ukrainian and Czech languages; analyses the loan-words in Ukrainian and Czech, which are certain lexical standards for the language of diplomacy.

Key words: language of diplomacy, diplomatic language, the loan-words.

Вивчення мови дипломатії, особливостей дипломатичної лексики, дипломатичного протоколу постає вкрай важливою та перспективною проблемою, оскільки від майстерного володіння мовою дипломатії, точності, влучності, коректності висловленого, адекватності сприймання великою мірою залежить успіх місії дипломата. Роль дипломатії у міждержавних зв'язках відома з давніх часів. І основним зняряддям дипломатії у досягненні її високої мети, «зброєю» дипломата завжди була мова. У сучасних міждержавних стосунках роль мови дипломатичного спілкування не менш важлива. Актуальність дослідження зумовлено особливою роллю, яку відіграє мова дипломатії в сучасному міжнародному житті. Звідти постає необхідність працювати над сучасним корпусом дипломатичної лексики з метою фіксації та оцінки характерних рис мови дипломатії в реальній дійсності. Наукова проблема, яка виникає під час вивчення дипломатичної лексики, полягає в не завжди компетентному використанні окремих одиниць дипломатичної

лексики, неточності їхнього перекладу, що призводить до неправильного розуміння й тлумачення окремих понять.

Питання особливостей дипломатичної лексики, окремі аспекти її перекладу, поповнення складу були предметом аналізу багатьох дослідників (О. Мацько, Н. Тимошенко, В. Бабюк, О. Пазинич, Р. Якимович, Н. Кащишин, J. Novák, V. Hubinger та інші). Праці з дослідження дипломатичної лексики умовно можна поділити на дві групи. Перша група — це дослідження, в яких вивчається дипломатична лексика конкретного історичного періоду (Ф. Сергеев, А. Сабеніна, Н. Поліщук). Друга група досліджень з'ясовує сучасні тенденції у розвитку дипломатичної мови (О. Пазинич, Г. Удалих, S. Gullová).

Метою статті є аналіз лексики іншомовного походження та особливостей її використання в мові дипломатії на прикладі української та чеської мов. У зв'язку з цим основним завданням даної статті є дослідження іншомовної дипломатичної лексики в українській та чеській мовах.

Вислів «дипломатична мова» використовується для визначення кількох понять:

- мови офіційних дипломатичних зносин, а також мови, якими складаються дипломатичні документи, у т. ч. міжнародні договори; у цьому сенсі дипломатична мова - підстиль офіційно-ділового стилю літературної мови;
- сукупності спеціальних термінів, фраз, що складають загально-прийнятій дипломатичний словник;
- визначення стриманості, обережності під час розмови, які дозволяють дипломатам і політикам говорити один одному різкі речі у ввічливій, м'якій формі;
- специфічної, професійної мови переговорів.

Запорукою успішних міжнародних відносин, а також інтеграції з іншими державами є систематизована й стандартизована лексика в тих галузях діяльності, які найчастіше стають предметом узгоджень і обговорень на державному рівні. Однією з найголовніших таких галузей є дипломатія. Саме тому мова сфери дипломатичних відносин, становлення і розвитку її лексичної системи належать до актуальних проблем мовознавства. У праці Ф. Сергеева «Формирование русской дипломатической терминологии (по данным памятников письменности XI-XVII вв.)» описано стійкі та регулярні елементи дипломатичної лексики, зроблено аналіз значень слів і стійких словосполучень, особливостей їх уживання. У праці висвітлено низку інших питань, зокрема, взаємодія дипломатичної лексики з літературною мовою, юридичною, військовою та іншими термінологіями; східнослов'янських і церковнослов'янських елементів, російських та чужомовних лексичних засобів. У дослідженні А. Сабеніної «Лексика сферы дипломатических отношений в русском языке XVII века» розглядається склад лексики дипломатичної мови, її джерела, з'ясовується семантика термінів, взаємодія дипломатичної

термінології з іншими термінологіями того часу і з літературною мовою. Звернено увагу на відмінність між лексикою досліджуваної групи і відповідною лексикою попередніх часів [6]. На особливу увагу заслуговує праця Н. Полішук «Українська дипломатична лексика періоду УНР» [5]. За матеріалами дипломатичних документів УНР та ЗУНР, мемуарів дипломатів УНР, правничих словників 1917-1923 років видання, періодичних видань, а також публікацій договорів того часу в сучасній пресі, досліджено однослівні та складні найменування, що належать до сфери міжнародного права. Вивчивши і проаналізувавши дослідження, присвячені дипломатичній лексиці того чи іншого періоду історії, можна сказати, що найбільшу увагу науковці приділяли питанням джерел, походження, формування, поповнення і розвитку дипломатичної мови; термінологізації та спеціалізації цієї групи лексики, змін у її термінологічному складі і взаємодії з іншими терміносистемами; семантиці; способам творення нової дипломатичної лексики; лексичній синонімії, а також іншомовним запозиченням.

На сьогодні чимала кількість досліджень з'ясовує сучасні тенденції у розвитку дипломатичної мови. Заслуговує на увагу праця О. Пазинич «Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування» [4]. Крім вивчення структурних особливостей текстів дипломатичного листування й аналізу його як особливого виду дискурсу, велику увагу тут приділено лексико-граматичним особливостям. Грунтуючись на дослідженні українських, російських і англійських текстів дипломатичного листування за 80-90-ті роки ХХ сторіччя та на аналізі вербальних нот і текстів дипломатичного листування, автор зауважує, що досліджувані тексти насичені дипломатичною термінологією, термінологією міжнародного права, стандартизованими мовними зворотами, зокрема вивчається використовувана в дипломатичній мові «висока» книжна лексика, завдяки якій документи набувають урочистого, піднесеного звучання. Звернуто увагу на етикетну і компліментну лексику, яку треба використовувати в дипломатичних документах згідно з правилами міжнародної увічливості для створення особливої тональності дипломатичного документа. У праці Г. Удалих «Лингвостилистические особенности нот, как жанра дипломатического подстиля» вивчаються мовні засоби, що використовуються в нотах, оформлення цих нот з використанням дипломатичної термінології, а саме: формул дипломатичної увічливості, «високої» книжної лексики, експресивних засобів мови, компліментів [6]. Робота «Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol» (автор S. Gullová) присвячена актуальним питанням дипломатичного протоколу та дипломатичного етикету, висвітлює особливості дипломатичного листування [7].

У міжнародній дипломатії використовуються мови міжнародного спілкування і міжнародного співробітництва, провідне місце серед яких нині зайняла англійська, але все ж кожна суверенна держава на міжнародній арені постає з мовною ознакою своєї самобутності — національною мовою. Стилiстичними маркерами дипломатичних текстiв виступають мовні формули, серед них — номінації осіб, формули дипломатичної ввічливості та спеціальна термінологія, серед якої чимало запозичень. Як правило, це прями лексичні запозичення, що зберегли своє вихідне значення. Оскільки традиції і правила дипломатичного спілкування сформувалися як результат довготривалого досвіду міждержавної співпраці, то сферою сучасної української та чеської дипломатичної термінології було успадковано багато слів іншомовного походження. І хоча майже у кожного з них є як український, так і чеський відповідник у вигляді окремого слова, мовної формули чи описової конструкції, мовний етикет і правила дипломатичного мовлення потребують обов'язкового вживання слів і виразів саме іншомовного походження.

Суто дипломатичних термінів іншомовного походження в українській та чеській мовах порівняно небагато: агреман / *agrément, agreement, agreman* (фр.) — у міжнародному праві попередня згода держави на прийняття певної особи як глави дипломатичного представництва іншої держави (отримати агреман, запит на агреман, відмова в агремані; *A třetí otázka se týká velvyslanců, kdy bude Česká republika žádat o povolení k výjezdu či takzvaný agremán*); аташе / *atašé* (фр.) — ранг співробітника дипломатичного представництва та відомства закордонних справ або особа, що відає певними питаннями у дипломатичній місії (атташе з питань культури, військовий аташе; *bude pokračovat na pozici diplomatického atašé*); комюніке / *komuniké* (фр.) — офіційне повідомлення про хід або наслідки дипломатичних переговорів (у комюніке повідомляється, опубліковано комюніке; *Ministři se shodli na přijetí společného komuniké*); дуайєн / *doyen* (фр.) — особа, яка очолює дипломатичний корпус в якійсь країні (дуайєн дипломатичного корпусу в Україні Посол Чеської республіки; *doyen diplomatického sboru*); екекватура / *exekvace* (лат.) — у міжнародному праві документ про визнання консула урядом країни і надання йому дозволу виконувати консульські функції або виконання в даній країні судового рішення, прийнятого в іншій країні (консульська екекватура, одержання екекватури; *vyhovnění exekvace*); парафування / *parafování* (фр. < гр.) — попереднє підписання міжнародного документа ініціалами уповноважених осіб, що брали участь у його виробленні (парафування договору; *Parafování asociálních dohod*); ратифікація / *ratifikace* (лат.) — затвердження верховним органом влади держави міжнародного договору, який з цього моменту

набуває чинності для даної держави (Верховна Рада України ратифікувала договір про...; Poslední kroky prezidenta Václava Klause ve věci dokončení ratifikace Lisabonské smlouvy); денонсація / denonsace (фр.) — відмова однієї з сторін міжнародного договору від його виконання, що призводить до припинення дії договору або повідомлення про припинення дії, розірвання договору (...призвело до денонсації договору; Denonsace nabývá účinnosti po 12 měsících ode dne, kdy depozitář obdrží toto sdělení); нунцій / nuncius (лат.) — постійний вищого дипломатичного рангу представник Папи Римського при урядах держав, з якими Ватикан підтримує дипломатичні відносини; консул / konzul (лат.) — службова особа однієї держави, що постійно перебуває в певному пункті іншої держави, захищаючи правові та економічні інтереси своєї держави і її громадян (Генеральний консул України у Празі; generální konzul); екстрадиція / extradice (фр.) — видача іноземній державі особи, яка порушила закони цієї держави (договір про екстрадицію злочинців; V dubnu 2013 podepsal extradicí ministr spravedlnosti Blažek); легат / legát (лат.) — уповноважений Папи Римського, що направляється в іноземну державу з особливою місією, та деякі інші.

Частина термінологічної лексики розширила свою семантику: одне із значень утворених багатозначних слів виступає дипломатичним терміном, напр.: нота / nota (лат. nota — знак, зауваження — 1) офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав (нотне листування, вербальна нота), 2) омонім нота (муз.); імунітет / imunita (лат. immunitas — звільнення, свобода) — 1) виключне право не підлягати деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі (дипломатичний імунітет), 2) імунітет / (мед., біолог.); конгрес / kongres (лат. congressus — зустріч, збори) — 1) з'їзд, нарада (переважно міжнародні); 2) законодавчий парламент деяких країн (США), 3) іноді назва політичної партії (Конгрес українських націоналістів, Індійський національний конгрес); кур'єр / kurýr (фр. courrier — гінець) — 1) службовець, який розносить ділові папери, 2) особа для роз'їзду у термінових справах, 3) дипломатичний кур'єр — службовець для перевезення дипломатичної пошти; глобальний / globalní (фр. global — всесвітній < лат. globus — куля) — 1) взятий у цілому, всебічний (глобальний договір); 2) поширений на всю земну кулю (антонім — регіональний) — і перше і друге значення вживаються у дипломатичних документах; місія / mise (лат. missio — посилка, доручення) — 1) постійне дипломатичне представництво (главамисії), 2) представники держави чи міжнародної організації, послані в якусь країну із спеціальною метою, дорученням; агент / agent (лат. agens (agentis) — діючий) 1) особа, що діє за чийось дорученням, уповноважений. У міжнародному праві та

дипломатичній практиці агенти дипломатичні — дипломатичні представники і члени дипломатичних представництв, посольств, місій, агент консульський — один з консульських рангів у ряді країн, у практиці деяких держав службова особа консульської установи, 2) чинник, причина (у природничих науках); декларація / *deklarace* (лат. *declaratio* < *declaro* — заявляю, оповіщаю) 1) офіційне проголошення державою, партією, міжнародними, міждержавними організаціями основних принципів і документ, у якому їх викладено, 2) оголошення, заява, 3) митна декларація, податкова декларація, 4) торгова декларація; регламент / *reglament* (фр. *reglement* < *regula* — правило) 1) звід, системаправил, які визначають порядок організації та діяльність органів державної влади, 2) сукупність процесуальних правил, 3) назва деяких актів міжнародних конференцій та конгресів (Віденський регламент 1815 р.). Більшість іншомовних запозичень, що використовуються у дипломатичних документах, нині належать до загальноправової лексики української мови і виконують функцію дипломатичних термінів лише в дипломатичних текстах. Словник української мови в 11-ти томах виділяє одне із значень як дипломатичне, наприклад.: віза / *vízum* (фр.) — 1) позначка, зроблена службовою особою на документі, що свідчить про його вірогідність або надає юридичної сили, 2) позначка на закордонному паспорті, яка є дозволом на в'їзд, виїзд, проживання або проїзд через територію відповідної держави; конвенція / *konvence* (лат.) — 1) міжнародний договір, угода з якогось питання (залізнична конвенція, поштова конвенція і т. д.), 2) договір між підприємствами й організаціями для врегулювання питань збуту, виробництващо; меморандум / *memorandum* (лат.) — 1) доповідна записка, 2) у міжнародних відносинах один із видів дипломатичного листування з викладом поглядівуряду наякесь питання, звичайно додається до ноти; легалізація / *legalizace* (лат.) — 1) узаконення, надання законної сили якому-небудь актовіаבודії, 2) у міжнародному праві засвідчення консулом підписів на документах, що виходять з іноземних установ; аудієнція / *audiencie* (лат.) 1) офіційний прийом у особи, що займає високу державну посаду (аудієнція у прем'єр-міністра), 2) прийом главою держави дипломатичного представника; протокол / *protokol* (гр.) — 1) документ, який містить запис усього, що відбувалось, 2) одна з назв міжнародного договору, 3) протокол дипломатичний — сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів, форми зносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн.

В українських та чеських дипломатичних текстах функціонують сталі вирази іншомовного походження: *de-jure* / *de jure* (лат. *de jure*) —

юридично, заправом, формально; де-факто / *de facto* (лат. *de facto*) — фактично; персона грата / *persona grata* (лат. *persona grata* — букв. бажана особа) — особа, кандидатура якої у якості дипломатичного представника в якій-небудь державі прийнята урядом цієї держави; персона нон грата / *persona non grata* (лат. *persona non grata* — букв. небажана особа) — дипломатичний представник, що не користується довірою з боку уряду тої чи іншої держави, куди він призначається, або той, що втратив довіру і має бути відкликаний; статус кво / *status quo* (лат. *status quo*) — існуючий стан справ; гоноріс кауза / *honoris causa* (лат. *honoris causa* — букв. заради шани) — за заслуги, почесне звання, почесна посада.

За походженням більшість іншомовних термінів у дипломатичній лексиці української та чеської мов, як і у правничій галузі, є запозиченнями з класичних мов — грецької (протокол— *protokollov* < *protos* — перший *kollido* — приклеюю) та переважно латинської (кодексс *codex* — книга; декларація *declaratio* < *declaro* — заявляю, оповіщаю; агентс *agens* (*agentis*) — діючий; місія *missio* — посилка, доручення; конгрес *congressus* — зустріч, збори; імунітет *immunitas* (*immunitatis*) — звільнення, свобода; нота нота — знак, зауваження; ратифікація *ratificatio* < *ratus* — утверджений + *facere* — робити; ексекватура *exsequor* — виконую; консул *consul*; легат *legatus* — посол; преференція *praefero* — вважаю за краще; легалізація *legalis* — законний; аудієнція *audientia* — слухання; конвенція *conventio* — договір, угода; меморандум *memorandum* — те, про що слід пам'ятати).

Трапляються в українських та чеських дипломатичних текстах і окремі сталі вирази латинського походження. Деякі з них подаються літерацією оригіналу: *modus procedendi* (спосіб визначення засобу дії) — дипломатичний термін, що означає спосіб дії, тобто визначення, яким чином і в якому порядку має бути виконане яке-небудь зобов'язання чи дія; *ad interim* (*par interim*) — латинський термін, частіше вживається скорочено а. і/р. і перед назвою посади дипломатичної особи, яка підписує акт чи документ, і означає, що вона лише тимчасово виконує ці обов'язки. *Modus vivendi* (спосіб співіснування) — дипломатичний термін, що позначає тимчасову, як правило, короткотермінову угоду. *Ne varietur* (не підлягає зміні) — латинський вираз, що звичайно вживається при кінцевому узгодженні чи при парафуванні якої-небудь угоди; означає, що при остаточному оформленні тексту в нього не може бути внесено ніяких змін; *ad referendum* — термін означає «за умови схвалення». При укладанні угоди, акту, проекту чи пропозиції така позначка робиться особою, яка його підписує, на знак того, що в силу документ вступає лише за умови схвалення його урядом; *casus belli* — безпосередній формальний привід для виникнення війни між державами; *ex officio*—за посадою; *casus foederis* (випадок

союзу) — обставини, які зобов'язують державу, відповідно до договору про військовий союз, вступити в війну, яку веде союзна держава; *rebus sic stantibus* (обумовлення незмінних обставин), скорочено R. S. S. — термін, що позначає обставини, зміна яких призведе до скасування договору.

Формування класичних правил геополітики та дипломатії (Віденський конгрес 1815 р. та Аахський протокол 1818 р. заклали правила і традиції дипломатичного церемоніалу та протоколу) збіглися з періодом панування у Європі французької мови. Багато дипломатичних термінів, що мають класичну основу, прийшли до української та чеської мов через посередництво французької мови: акредитація (фр. *accreditation* < лат. *accredo* — довіряю); глобальний (фр. *global* < лат. *globus* — куля); регламент (фр. *reglement* < лат. *regula* — правило); комюніке (фр. *communiqué* < лат. *communico* — повідомляю); резидент (фр. *resident* < *residens* — той, що залишається на місці); віза (фр. *visa* < лат. *visus* — побачений); екстрадиція (фр. *extradition* < лат. *ex* — з, *poza* + *traditio* — передача). Деякі вислови дипломатичної практики і сьогодні прийнято вживати французькою мовою. Напр.: *charge d'affaires* (фр.) — повірений у справах; особа, яка заступає посла за його відсутності. Існує ціла система коротких записів на візитних картках, які передають певне ставлення до особи: *p.f.* (*pour feliciter*) — поздоровлення; *p.r.* (*pour remercier*) — подяка; *p. c.* (*pour condoleance*) — співчуття; *p.f. NA.* (*pour feliciter Nouvel An*) — поздоровлення з Новим роком; *p.p.* (*pour presenter*) заочна рекомендація нової особи, яка прибула на роботу до представництва (замість особистого візиту); *p.p.c.* (*pour prendre conge*) — висловлення прощання у зв'язку з остаточним від'їздом із країни, коли прощальний візит не наноситься.

Суттєвою ознакою дипломатичного мовлення є й високочастотне використання стійких словосполучень, які усталились як мовні формули обов'язкового використання. Ці мовні формули — складні назви держав, міжнародних організацій, назви представництв і офіційних осіб за посадами, рангами: Співдружність незалежних держав, Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Організація Об'єднаних Націй, дипломатичне представництво, країна перебування; генеральний консул, радник першого класу, перший секретар першого класу, Надзвичайний і Повноважний Посол першого класу; *mimořádný a zplnomocněný velvyslanec, vysoký komisař, Spojené státy americké, Severoatlantická aliance, Organizace spojených národů* тощо. В публічних промовах, дипломатичному листуванні ці назви-формули не можна скорочувати чи замінити абревіатурами. Дипломатичним протоколом окремо передбачено, коли і які можна вживати синонімічні вирази на означення особи (Президент — глава держави — найвища посадова особа держави; Прем'єр-міністр — глава Кабінету Міністрів —

глава уряду країни; глава управління закордонних справ держави — глава зовнішньополітичного відомства — особа, яка очолює відомство закордонних справ — міністр закордонних справ. Є також офіційний реєстр складноскорочених слів (абревіатур), які можна вживати.

Проведений аналіз лексики іншомовного походження в українській та чеській дипломатичній мові дає підстави для певних висновків. На тлі загальноновживаних стилістично нейтральних мовних одиниць у мові дипломатії виділяються спеціальні терміни, стійкі термінологізовані сполучення, універсальні загальномовні вирази, мовно-композиційні структури, переважно іншомовного походження. Зазначені мовні одиниці виступають певними лексичними стандартами, якими користується дипломатія, зокрема українська та чеська. Несучи на собі знак «дипломатія», вони становлять тематичну основу дипломатичних текстів. Дипломатична лексика – це складна та добре структурована система лексичних одиниць, характерною рисою якої є постійне збагачення, з одного боку, та величезна кількість архаїзмів та іншомовних асимільованих і неасимільованих запозичень, з іншого. Вищезазначене ускладнює переклад, адже треба передати не лише зміст, але й стиль документа, його настрій та прагматичне спрямування, дотримуючись при цьому норм та правил дипломатії. Тому різностороннє дослідження дипломатичної лексики, її структури, особливостей функціонування та семантичного потенціалу є вкрай актуальною та перспективною проблемою сучасного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1.** *Бабюк В.А.* Навчання мови дипломатії методом вивчення та аналізу текстів у галузі дипломатії (на матеріалі французької мови) / В.А. Бабюк // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Київ, 2009. – Вип.15. – С. 325-330; **2.** *Мацько О.М.* Іншомовні слова у дипломатичних текстах // Культура слова. – К.: НАН України, 2000. – Вип. 53-54. – С. 143-150; **3.** *Мацько О.М.* Дипломатичний підстиль української мови // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч.1. – С. 194-200; **4.** *Пазинич О.М.* Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О.М.Пазинич. – Київ, 2001. – 18 с.; **5.** *Поліщук Н.М.* Українська дипломатична лексика періоду УНР: дис... канд. філол. наук:10.02.02 / Поліщук Надія Михайлівна. – Київ, 1994. – 154 с.; **6.** *Якимович Р.* Лінгвальна характеристика української дипломатичної мови в ретроспективі / Р. Якимович // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. – Львів, 2003. – Вип. 23. – С. 166-174; **7.** *Gullová S.* Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol. Grada Publishing – Praha, 2011; **8.** *Brož I.* Diplomáté. Epoque – Praha, 2004.